

Csányi Attila

XII. fejezet

A Covid-19-járvány hatása az élelmiszer-gazdaságra és ezen belül a Bonafarm Csoportra

Bevezetés

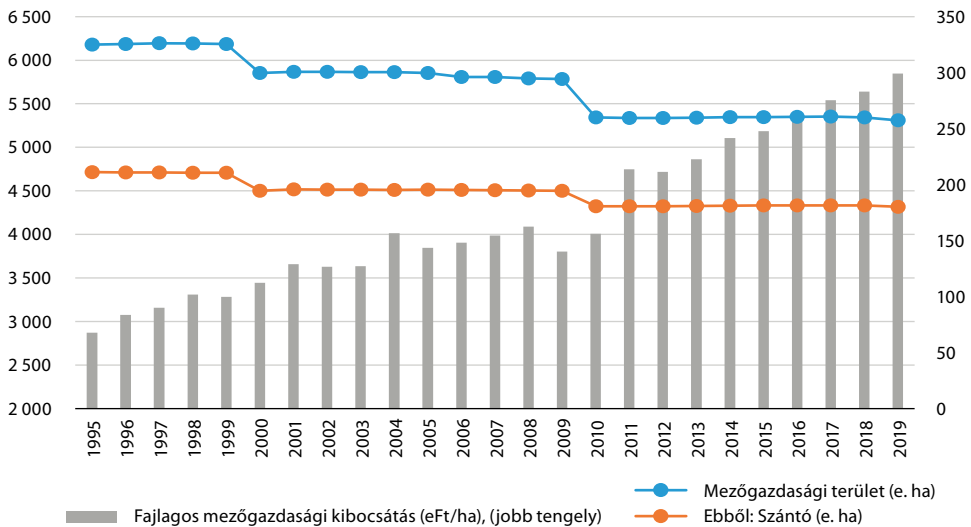
A mezőgazdasági és élelmiszeripari vállalkozások számára megszokott, hogy a mindennapi tevékenységük során gyakran meg kell birkóznuk a természet okozta kihívásokkal. A szélsőséges időjárási körülmények, a fagy, a szélvihar, a szárazság vagy épp az özönvízszerű zivatar éppúgy újra és újra nehézségek elé állítják az ágazat szereplőit, mint a különböző növény- és állatbetegségek. Ugyanakkor a Covid-19-vírus olyan kihívásokat hozott, amelyekre nem volt példa az elmúlt évtizedek során, így nagy fokú alkalmazkodási képességre és kreativitásra volt szükségük a vállalkozásoknak ahhoz, hogy a korábban nem tapasztalt problémákra megfelelő válaszokat találjanak. A sikerhez nagyban hozzájárult a termékpályák mentén a partnerek között kialakult konstruktív együttműködés és az, hogy az állam aktív szerepvállalással segítette a vállalkozásokat a felmerülő problémák megoldásában. A következőkben a Bonafarm Csoport példáján keresztül mutatjuk be azt, hogy a járvány idején mik voltak a legfontosabb kérdések, amelyekkel a cégcsoport szembesült, és azt, hogy milyen lépésekkel sikerült a nehézségeket leküzdeni.

A hazai mezőgazdaság és élelmiszeripar szerepe a magyar gazdaságban

A magyar mezőgazdaság 3,6 százalékát adta a 2018-as hazai GDP-nek. Ezt az értéket sokan nosztalgiával szemlélik és alacsonynak tartják, hiszen korábban jelentősen magasabb volt a mezőgazdaság hozzájárulása a bruttó hazai termékhez (például 1995-ben dupla ekkora, 7,2 százalékos volt). Érdemes azonban ehhez két fontos tényezőt figyelembe venni.

Egyrészt az eltelt 23 évben a mezőgazdaság kibocsátása folyó áron 419 milliárd forint-ról 1516 milliárd forintra emelkedett, azaz több mint megháromszorozódott, míg a teljes bruttó hazai termék 5836 milliárd forintról 42 662 milliárd forintra emelkedett folyó áron, azaz meghétszereződött. Szó sincs arról tehát, hogy igaz lenne a baráti beszélgetések során gyakran emlegetett tétel, miszerint a magyar mezőgazdaság kibocsátása folyamatosan csökken. Ha az elmúlt 23 évet vesszük, akkor átlagosan, évről évre közel 6 százalékkal emelkedett a kibocsátása. Történt mindez úgy, hogy a termelés alapját sok szempontból meghatározó (más értelmezésben korlátok közé szorító) mezőgaz-

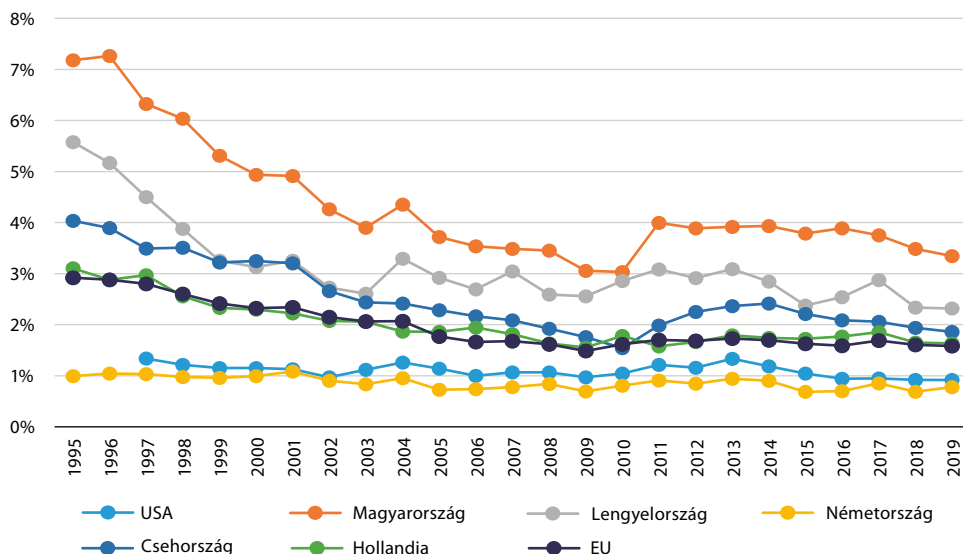
dasági művelés alá vonható földterület nemhogy nőtt, hanem csökkent: míg 1995-ben ez még 6 millió 179 ezer hektár volt, addig 2018-ban már csak 5 millió 344 ezer hektár. Az egy hektár mezőgazdasági művelés alatt álló területre vetített kibocsátás tehát éves átlagban 6,4 százalékkal növekedett, 68 ezer forintról 284 ezer forintra. Vagyis elmaradt a mezőgazdasági kibocsátás növekedése a teljes gazdaság 9 százalékos növekedésétől, sőt a KSH által alkotott és használt nemzetgazdasági ágak közül ennek volt a legalacsonyabb a növekedési rátája (1. ábra).

1. ábra: Mezőgazdasági terület és szántóföldterület változása, valamint az egy hektárra jutó mezőgazdasági kibocsátás alakulása Magyarországon 1995–2021 között (ezer hektár)

Forrás: KSH, Világbank adatai alapján a szerző szerkesztése

Másrészt természetesen a fenti folyamat nem csak Magyarországon zajlott és zajlik le. A modern és főképp a posztmodern gazdaságok mindegyikére jellemző az ipari szektorok, majd pedig a szolgáltató szektorok teljesítményének a mezőgazdaságénál lényegesen magasabb arányú növekedése. A Világbank adatbázisa szerint három, igen fejlett mezőgazdasággal rendelkező nyugati ország esetében az agrárszektor hozzájárulása a GDP-hez 0,8 százalék, 0,9 százalék és 1,7 százalék (Németország, USA, Hollandia). Az Európai Unió átlaga 1,6 százalék, míg a világátlag 4 százalék volt 2018-ban. Az, hogy a magyarországi érték magas vagy alacsony, komoly viták tárgya, hiszen a fejlettségi szintünkhöz képest magasnak tűnő érték régiós, hozzánk hasonló fejlettségű gazdaságokkal összehasonlítva is magas (Szlovákia: 2,5 százalék, Horvátország: 2,8 százalék, Csehország: 1,9 százalék, Lengyelország: 2,2 százalék). Ez utóbbi összehasonlítás azt is megmutatja, hogy Magyarország adottságainál fogva (magas a mezőgazdasági művelésre alkalmas földterület aránya stb.) magasabb mezőgazdasági kibocsátásra alkalmas, mint más országok (2. ábra).

2. ábra: A mezőgazdaság részaránya a GDP-ből 1995–2019 között (százalék)

Forrás: Világbank adatai alapján a szerző szerkesztése

Mindezekből le lehetne vonni azt a következtetést, hogy mivel az agrárszektor gazdasági súlya folyamatosan csökken, ezért a társadalmi szerepe is fokozatosan veszít a jelentőségéből, még Magyarországon is. A gyakorlat azonban nem ez. A mezőgazdaság gyakorlatilag az ipari forradalom és a tömeges urbanizáció kezdete óta egyre kevésbé tekinthető társadalmi szempontból önálló ágazatnak. Az általa megtermelt termékek a legritkább esetben kerülnek továbbfeldolgozás nélkül a végső fogyasztóhoz, még ritkább esetben zajlik ez közvetítők, szervezett kereskedelem nélkül. A mezőgazdaság, az élelmiszeripar és az élelmiszer-kiskereskedelem folyamatos integrációja mára teljesen áthatja mindennapi életünket. Nem egyes vállalatok, nem is egyes ágazatok, hanem hosszú és komplex élelmiszer-ellátási láncok vannak jelen az életünkben, amelyek súlya a gazdaságban meghatározó, a társadalom számára pedig nélkülözhetetlenek.

Természetesen, mint szinte mindent, amire a mindennapjaink épülnek, és ami szükségszerű az életünkben, csak akkor vesszük észre igazán, ha valamiért az hirtelen eltűnik. Akkor vesszük észre, milyen fontos szerepe van a világításnak, amikor áramszünet van. Ehhez hasonlóan akkor látjuk meg igazán, hogy mennyire alapvetőek, mennyire nélkülözhetetlenek a modern városi életünkben az élelmiszer-ellátási láncok, amikor felmerül, hogy valamiért fennakadás lehet bennük. Szerencsére ilyen esemény igen ritkán fordul elő, de 2020. március végén és április elején Magyarországon közelebb kerültünk hozzá. Az, hogy nem voltak komoly lakossági élelmiszer-ellátási gondok ebben az időszakban, az a mezőgazdaságban, az élelmiszeriparban, a szállítmányozásban, a kiskereskedelemben és az államigazgatásban dolgozó sok-sok elkötelezett ember munkájának köszönhető. Számosan közülük a Bonafarm Csoportnál, illetve a Bonafarm Csoport stratégiai partnereinél dolgoznak. A következő oldalakon azt mutatjuk be, hogy

ők milyen kihívásokkal küzdöttek meg a koronavírus-járvány első hetei és hónapjai során 2020-ban, majd hogyan álltak helyt a pandémia 2021-es újabb hullámai idején.

A Bonafarm Csoport bemutatása

Bár a Bonafarm Zrt. 2009-es megalapítása számít a Bonafarm Csoport hivatalos létrejöttének, a tulajdonos család a 2000-es évek eleje óta folyamatosan építette a mezőgazdasági és élelmiszeripari vállalatokból álló portfólióját. Dr. Csányi Sándor pénzügyi befektetőként érkezett az élelmiszer-gazdaságba, de csapatával, és 2008-tól fia, Csányi Attila vezetésével szakmai alapokon szervezett cégcsoportot épített és épít ma is. A befektetési filozófia és a csoport irányításának, fejlesztésének alapgondolata ma is ugyanaz: hazai, vertikálisan együttműködő, jól szervezett élelmiszer-ellátási láncokat hoznak létre, amelyek magasan feldolgozott, jó minőségű élelmiszereket adnak a hazai és külföldi fogyasztók asztalára.

A Bonafarm Csoporton belül a mezőgazdaság főképp szántóföldi növénytermesztéssel, takarmánygyártással és állattenyésztéssel (tejelő szarvasmarha, sertés, baromfi), míg az élelmiszeripar hús-, baromfi-, húskészítmény- és tejfeldolgozással foglalkozik. A mezőgazdasági termelő tevékenységben igen fontos szerepet tölt be a cégcsoport mezőgazdasági vállalatait összefogó Bonafarm Mezőgazdaság, hiszen – hogy csak egy példát emeljünk ki – mintagazdaságként több mint 100 családi gazdasággal és kisvállalkozással együttműködve a hazai sertésenyésztés és sertéstermelés messze legnagyobb szereplője. Ezen túl a csoport ugyancsak meghatározó szerepet tölt be Magyarországon minden élelmiszeripari ágazatban, amelyben tevékenykedik, így a hazai tejfeldolgozás harmadát, a hazai sertéshústermelés negyedét és a hazai baromfitermelés ötödét adja. A cégcsoport árbevételének ugyan jelentős része exportból származik, de legnagyobb kereskedelmi partnerei mégis a hazánkban működő kiskereskedelmi láncok, amelyeknek egyúttal általában szintén a Bonafarm Csoport a legnagyobb kereskedelmi partnere. A fogyasztók a cégcsoport olyan meghatározó márkáival találkoznak nap mint nap, mint a Pick, a Herz, a Mizo, a Valdor stb. Nyugodtan állíthatjuk, hogy nem sok olyan magyar hűtőszekrény van, amelyben ne lenne Bonafarm-termék.

Termelési szempontból a Bonafarm Csoport által működtetett rendszer egy tölcserre hasonlít. A mezőgazdasági alaptevékenységek (például növénytermesztés, sertéshizlalás stb.) sok, földrajzilag szétszóró területen, telepen történnek, míg a tenyésztési, takarmányipari magasabb szintű tevékenységek kevesebb, de nagyobb méretű telephelyeken (takarmánykeverők, tenyésztelepek) zajlanak. A feldolgozás kevés, nagy méretű üzemben, jellemzően városok mellett történik. A 8400 munkavállaló – akik a Bonafarm Csoport valamely tagvállalatánál vagy stratégiai partnerénél dolgoznak – is ennek megfelelően oszlik meg. A legnagyobb létszámmal a szegedi, a szentesi és a mohácsi feldolgozóegységek rendelkeznek. A tevékenység jellegéből adódóan nagy a fizikai munkavállalók aránya.

Biztonságos működés a koronavírus-járvány idején

Folyamatos működés a járvány idején is

A mezőgazdasági és az élelmiszeripari termelés egy részére jellemző a folyamatos működés szükségessége. A folyamatos termelés rövid idejű kiesése is igen jelentős anyagi károkat tud okozni, nem is beszélve a problémák erkölcsi dimenziójáról.

Legyen szó sertés-, baromfi- vagy tejelőszarvasmarha-telepekről, az állomány egészségének és értékének megőrzése szükségessé teszi a folyamatos működést. Az állatok takarmányozásának, gondozásának, adott esetben fejésének akár rövid időre történő felfüggesztésére sincs lehetőség. Nemcsak értékéből veszítene az állatállomány, de jelentős szenvedést, elhullást is okozhatnának a fennakadások. Ennek megfelelően a Bonafarm Csoport állattartó telepei – a magas szintű automatizáltság ellenére is – folyamatos emberi felügyelet mellett működnek és kell hogy működjenek. A koronavírus hatásainak kezelése szempontjából az állattartó telepek esetében a kockázatot némileg csökkenti a telepek decentralizált elhelyezkedése és számossága. Egy-egy telep dolgozói állományának megfertőződése esetén más telepekről átvezényelt gondozói állomány átmenetileg fenn tudná tartani a működést, végre tudná hajtani a telep leürítését. Mivel a Bonafarm Csoport és a stratégiai partnerei által feldolgozott tej, sertés és baromfi összesen kb. 400 telepről származik – amelyeket nagy földrajzi tagoltság jellemez –, így néhány telep kiesése nem veszélyeztetné a teljes ellátást. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ezek védelme nem kiemelt fontosságú feladat egytől egyig, mint ahogyan azt látni fogjuk a következő fejezetekben.

Az állattartó telepekkel ellentétben az elsődleges feldolgozást és takarmánykeverést végző üzemek üzemgazdaságossági okokból centralizáltan működnek. Ez azt jelenti, hogy a Bonafarm Csoport teljes sertésállományát (mintegy 650 ezer hízó évente) és a független termelőktől vásárolt további kb. 350 ezer hízót mind egy helyen, a mohácsi vágóhídon dolgozzák fel. A hazai teljes tejtermelés harmadát (ennek csak kisebb része, kb. 17 százaléka származik a cégcsoport saját telepeiről) a Sole-Mizo Zrt. szegedi és csornai üzei fogadják elsődleges feldolgozásra. A Hungerit Zrt. – a Bonafarm Csoport stratégiai partnere – szentesi feldolgozóüzemében évente 22 millió csirkét és 11-12 millió kacsát dolgoznak fel. A Bonafarm-Bábolna Takarmány Kft. hat üzemében évente több mint 480 ezer tonna keveréktakarmányt termel a saját és még számos más termelő állatállományainak ellátására. Az állattartó telepekkel ellentétben ezen üzemek akár átmeneti, pár napos leállása is szinte kezelhetetlen feladat elé állítaná mind a mezőgazdasági termelőket, mind a friss áruval ellátott kiskereskedelmet és feldolgozóipart. A feldolgozás jellegéből adódó nagy létszámú, szakképzett munkaerő koncentrált jelenléte miatt ráadásul nemcsak a helyettesítés oldható meg nehezen egy esetleges lokális járványkitörés esetén, de a vírus munkatársak közötti terjedésének veszélye is kiemelten nagy.

Az Egyesült Államokban és Németországban 2020. április és június között nagy vágóhidakon bekövetkezett koronavírus-járvány-kitörések leírásaiból tudjuk, hogy az elsődleges feldolgozás munkakörnyezete kiemelt kockázatot jelent a vírus terjedése

szempontjából. Az is világosan látszott ezekből az esetekből, hogy a vágóhidak kényszerű bezárása még rövid időre is jelentős károkat tud okozni az ellátási láncokban: az USA egyes területein ellátási gondok léptek fel a kiskereskedelembe, élő állatok (főleg sertések) tömeges megsemmisítésére volt szükség, a húсарak az egekbe szöktek, míg az élőállat-árak összeomlottak, termelők ezreinek megélhetését veszélyeztetve ezzel.

Az európai és ezen belül a hazai élelmiszer-feldolgozó ágazatok szereplői 2020-ban nagyrészt tudtak alkalmazkodni a koronavírus-járvány okozta rendkívüli helyzethez. A működés folyamatos fenntartása ugyan nem volt mindig mindenhol biztosított, de 2021-ben már relatíve kevés üzemleállás, illetve termelési, kiszolgálási hiányosság volt jellemző az ágazatra.

A feldolgozóüzemek kiszolgáltató működését és a frissáru-ellátásban betöltött kiemelkedően fontos szerepét felismerve a Bonafarm Csoportnál a koronavírus-járvány elleni védekezés fontos pillére volt az üzemek folyamatos, biztonságos működtetésének biztosítása.

A vírus terjedése elleni védekezés szervezése és irányítása a Bonafarm Csoportnál

A Bonafarm Csoport a vírus elleni védekezés legfőbb irányító és koordináló szerveként már 2020. március elején felállította a Bonafarm Operatív Csoportot (BOCS), amelynek elsődleges feladata, hogy központilag koordinálja és felügyelje a járvány elleni védekezési folyamatokat ágazati és telephelyi szinteken egyaránt. A BOCS tagjai a cégcsoport felső vezetői közül kerültek ki, irányítását pedig a csoport minőségügyi igazgatója végzi. A védekezési feladatok három téma köré csoportosíthatóak:

1. szabályzatok és eljárásrendek megalkotása;
2. a védekezéshez szükséges erőforrások és döntési kompetencia gyors biztosítása;
3. a járványhellyzettel és a védekezéssel kapcsolatos kommunikáció.

Nagy létszámú és számos telephelyen működő szervezeteknél gyakran kihívást jelent a központi irányítási szándék és a helyi megvalósítás közötti szándékos vagy akaratlan eltérés. Hasonlóan probléma lehet a helyi viszonyok, jellegzetességek figyelmen kívül hagyása a központi döntés meghozatala során. A Bonafarm Csoport járvány elleni védekezésben elért sikereinek meghatározó eleme volt a központi BOCS és az ágazati vezetők, szervezetek közötti hatékony és kétirányú együttműködés. Ez megjelent mind a szabályok megalkotásánál, mind az azok betartásához és a folyamatos működés fenntartásához szükséges erőforrások biztosításánál, mind pedig a cégcsoportszintű kommunikációnál. Az együttműködés hatékonyságának titka a csoport jól bejáratott minőségirányítási és dokumentumkezelési rendszereiben, valamint az ezek rendszeres használata során kialakult személyes vezetői kapcsolatokban rejlik.

Fontos kiemelni azt is, hogy miképp alakultak a cégcsoport külpiaci és kormányzati kapcsolatai a pandémia első szakaszában, 2020 második negyedében. A Bonafarm Csoport tagvállalatai és stratégiai partnerei közül Magyarország kormánya többet is

létfenntartású vállalatná nyilvánított. Ennek megfelelően az Operatív Törzs által irányított folyamatban a BOCS-csal is felvették a kapcsolatot a járvány elején a Magyar Honvédség és a Magyar Rendőrség képviselői. Rendszeres egyeztetések során olyan operatív problémák megoldásában nyújtottak gyakorlati segítséget, mint például a határátkelőhelyek átjárásának biztosítása, illetve gyorsítása a teherforgalom számára. Ez kiemelt fontosságú kérdés a döntően friss árut előállító élelmiszeripari vállalatok alapanyag-ellátásában és értékesítésében is, de nem elhanyagolható – bár nem ennyire sürgős – a takarmányipar fehérje-alapanyag ellátásában sem. A koronavírus-járvány kezdeti stádiuma nagyon sok iparági szereplő számára – így a Bonafarm Csoport számára is – világossá tette, hogy a modern élelmiszer-gazdaság nemzetközi kiterjedtsége miatt ebben a szituációban az ellátás hatékonyságának, az úgynevezett „just-in-time” rendszerek működtetésének fontossága mellett az ellátás biztonságára is kiemelt figyelmet kell fordítani és hangsúlyt kell fektetni. Erre a kérdésre visszatérünk majd a járvány piaci hatásait bemutató fejezetben.

2021-ben a Covid-19-vírus újabb hullámai az év elején és az év végén újabb kihívások elé állították a gazdaság szereplőit, így a Bonafarm Csoportot is. A BOCS keretei között kialakított döntéshozási mechanizmus ebben az időszakban is jól vizsgázott, így a megfelelő időben meghozott szabályozók segítségével, amelyekkel minimalizálni tudtuk a fertőzés elterjedését az üzemekben, fenn tudtuk tartani a folyamatos működést. Az év elején a 7. és a 16., majd a következő hullámnál a 44. és az 50. hét között nőtt meg jelentősen a bejelentett fertőzések száma a Bonafarmnál, illetve stratégiai partnereinél, de a munkából ideiglenesen kieső kollégák számát ekkor is sikerült a kritikus szint alatt tartani.

Az oltás lehetőségének megteremtődésével a munkavállalók egészségének megőrzése érdekében bevezetett megelőző intézkedések mellett az oltásfelvétel ösztönzése vált kiemelt feladattá. Az oltás felvételét nemcsak tájékoztató anyagokkal ösztönöztük, de az oltás napjára szabadnapot adtunk, illetve minden dolgozó, aki bemutatta az oltási igazolását, pénzjutalmat is kapott. A kollégák által betartott szigorú szabályok, a rendszeres tesztelések és az oltottság megfelelő szintje együttesen eredményezték azt, hogy folyamatosan működtek a csoport cégei, és minden kereskedelmi partnerünket pontosan kiszolgáltuk a legnehezebb hetekben is.

A koronavírus-járvány hatása a mezőgazdasági és az élelmiszeripari termékek piacaira

A piaci keresletre gyakorolt hatások a járvány kezdetén, 2020-ban

Az élelmiszer-gazdaság szereplői közül először csak az élelmiszeripari vállalkozások egy meghatározott köre szembesült a járvány, illetve az annak feltartóztatása érdekében hozott kormányzati intézkedések következményeivel. Attól függően, hogy milyen jellegű termékeket állítanak elő, illetve milyen értékesítési csatornákon helyezték el

a vállalkozások az előállított élelmiszereket, drasztikusan eltérő helyzetben találták magukat március közepén. Az iskolák és a vendéglátóipari egységek bezárása, valamint sok millió magyar kényszerű otthon maradása egyértelműen a kiskereskedelmi láncok felé terelték az élelmiszerek iránti keresletet. A sajtotban csak „pánikvásárlásként” emlegetett folyamat eredményeként először a tartós élelmiszerek körében jelent meg egyik napról a másikra döbbenetes mértékű többletkereslet. Így UHT tejből, tésztából, lisztből, olajból, cukorból, konzervből és élesztőből vásároltak az időszakra jellemző szokásos mennyiségnél lényegesen többet az emberek. A kényszerű otthoni főzés miatt a „pánikvásárlás” második hullámában már a friss húsok, a húskészítmények, a sajtok és a fagyasztott péksütemények forgalma is jelentősen megugrott. Márciusban a KSH adatai szerint az élelmiszer- és élelmiszer jellegű vegyes kiskereskedelmi üzletek forgalmának a naptárhatástól megtisztított volumenindexe +12,7 százalékos mutatót az előző évhez képest. Közel hasonló adatot, 13,1 százalékos növekedést látunk, ha az élelmiszeripari szereplők belföldi értékesítésének alakulását nézzük ugyanebben a hónapban. A márciusi csúcsot követően a második negyedévben ugyanakkor az élelmiszerek kiskereskedelmi forgalma gyakorlatilag stagnált, miközben az élelmiszeripari szereplők belpiaci értékesítése 9 százalékkal csökkent. A márciusi „nagybevásárlások” tehát egy időben előrehozott vásárlást jelentettek, és nem drasztikus fogyasztásnövekedést. Az élelmiszeripar belföldi értékesítésének volumenindexe júliusra tért vissza az előző év hasonló időszakának szintjére.

A márciusban szakágazatonként eltérő számú, 2-3 alkalommal kialakuló, a karácsonyi időszakot is felülmúló kereslet komoly termelészervezési és logisztikai kihívás elé állította a kiskereskedelmi cégek beszállítóit. Egyes ágazatokban (malomipar, tejipar) többletműszakok ideiglenes indításával, a raktárkészletek értékesítésével és a logisztikai működés teljes átszervezésével lehetett csak a rendkívüli helyzet adta kihívásoknak megfelelni. Ez különösen nehéz feladatot jelentett akkor, amikor a munkavállalók egészségének védelme is nehezítette a napi működést.

Abból fakadóan, hogy a fenti adatok egy átlagot jeleznek, eltakarják azt, hogy az ágazat azon szereplői, akik döntően a vendéglátóipari szektor vagy a közétkeztetés felé értékesítettek, súlyos nehézségekkel néztek szembe. Elsősorban kicsi és közepes méretű élelmiszeripari cégek rendezkedtek be a lokális vendéglátás és közétkeztetés piacára. Ők azok, akik márciusban egyik napról a másikra ideiglenesen elveszítették a partnereiket, és kiskereskedelmi láncokkal való kapcsolat hiányában igen nehéz helyzetbe kerültek. Ezen vállalkozások közül sokan próbálkoztak ugyan alternatív értékesítési csatornák gyors kiépítésével, de a jellemző inkább a termelés csökkentése vagy ideiglenes leállítása volt. Aki tudott, az heti egy-két napos működés mellett kiszolgált a megmaradt partnereket, így például a kórházakat vagy a lokális, kis méretű üzleteket, de ahol ez a lehetőség nem állt fenn, ott ideiglenesen sor került a teljes leállásra. Ezen folyamatok eredményeként év végére valószínűleg csökken az élelmiszer-feldolgozással foglalkozó vállalkozások száma az országban, így némileg erősödik a koncentráció. Ez hosszabb távon az ágazat hatékonyságának javulását eredményezheti, de rövid távon egyes kistérségekben társadalmi problémát jelenthet.

A különböző értékesítési csatornák eltérő viselkedése más területen is dualizálta az ágazat szereplőire való hatást. A vendéglátóipari szektorban és a közétkeztetésben elfogyasztott ételek struktúrája ugyanis jelentősen eltér az otthoni fogyasztás szerkezetétől. Vannak olyan élelmiszerek, amelyeket döntően a vendéglátásban fogyasztanak az emberek. Így például az értékesebb húsrészek (steakok, kacsák és libahúsok, libamáj, sertésszűzérme, halak, mangalicahús stb.), bizonyos speciális salátanövények (rukkola, endívia stb.), magasabb minőségű sajtok (kecske- és juhsajt) sokkal nagyobb arányban kerülnek az éttermek étlapjára, mint az otthoni étkezőasztalra. Így azok a szereplők, akik a felsorolt termékeket állítják elő, értékesítési nehézséggel szembesültek, függetlenül attól, hogy belföldi vagy exportpiacokra értékesítettek, hiszen a vendéglátóipar szinte egy időben volt kénytelen becsukni az üzleteket mindenhol Európában.

Az állati termékek piacán a vendéglátóipari egységek és az iskolák bezárása néhány hét alatt érdemi változást hozott. Noha a baromfiágazatban az ebben az időszakban is jelentős termelés kiesést okozó baromfiinfluenza-járvány némileg csökkentette a kereslet visszaeséséből fakadó kínálati nyomást, az élő csirke átlagos ára az AKII adatai szerint március közepét követően néhány hét alatt 10 forintra csökkent, 262 forintról 252 forintra.

Lényegesen nagyobb mértékű áresés zajlott le a sertés piacon, ahol a március közepi 540 forint körüli élősertés-átlagár két hónap alatt 420 forint környékére csökkent. Mind a baromfi-, mind a sertéshús piacon a kereslet csökkenéséből fakadó készletnövekedés állt az árcsökkenés mögött. Április végére a legtöbb húsipari szereplő azt jelezte, hogy a fagyasztó- és hűtőraktárai megteltek. Többen megkezdték a vágásszám csökkentését, ami újabb erős nyomást helyezett az élőállat-árakra.

A piaci korrekció csak a nyár folyamán indult meg, de a legtöbb állati termékpálya esetében az árak továbbra is a tavaszi árszint alatt vannak. (A sertés termékpályán az afrikai sertéspestis szeptemberi megjelenése Németországban újabb árcsökkenési ciklust indított el, de az a Covid-19-pandémiától független.)

Ki kell emelni néhány ágazatot, ahol rövid távon az átlagosnál nagyobb zavart eredményezett a járványidőszak első néhány hete.

A juhágazat számára kiemelt fontosságú a húsvét előtti tavaszi időszak, hiszen az éves forgalom közel fele ilyenkor realizálódik. Mivel az ágazat számára meghatározó piacot jelent Olaszország, így az ott különösen nagy problémákat okozó járvány komoly aggodalmakat jelentett a hazai juhtenyésztőknek. Néhány hét bizonytalanság után viszont egyértelművé vált, hogy nincs akadálya az olasz exportnak, így az ágazat végül nem szenvedett érdemi károkat.

Szintén az olaszországi rendkívüli helyzet okozott aggodalmat a tejtermelők körében is, mivel az észak-olaszországi tejipari üzemek közül sok kénytelen volt bezárni átmenetileg. Márpedig sok magyar szarvasmarhatelep értékesíti a nyerstejet Olaszországba. Néhány hét bizonytalanság után ez a probléma is megoldódott az olaszországi üzemek újraindulásával. A tejágazatról egyébként megállapítható, hogy az állati termékpályák közül itt volt a legkisebb hatású a pandémia, és a nyerstej piaci ára az AKII adatai szerint tartósan a 98–102 forint közötti sávban mozgott.

Az érdekesség kedvéért ki kell emelni egy nem hagyományos élelmiszer-termelő mezőgazdasági ágazatot, a dísznövénykertészetet is, amelyet sajátos éven belüli keresleti ciklikusság jellemez. Az ágazat általában március 15. és május 31. között realizálja az éves árbevételének 70-75 százalékát, így a pandémiás időszak egyik kiemelt vesztesének számít.

Április elejére a jelentősebb élelmiszer-gazdasági ágazatok közül szinte mindegyikben érdemben megnövekedett a félelem az importnyomás erősödésétől. Mivel a vendéglátó-szektorban Európában szinte mindenhol be kellett zárni az üzleteket, tartani lehetett attól, hogy az így feleslegessé váló élelmiszerek egy része elindul piacot keresni, és többek között a magyar üzletekben értékesítik azokat. Az elmúlt 10-15 év sok rossz tapasztalatot hozott ezen a területen a magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari szereplők számára. A nyugat-európai vállalatok, mivel az otthoni árszinteket nem kívánták lerontani, gyakran oldottak meg túlkínálatból fakadó problémákat úgy, hogy a feleslegessé váló készleteket nem a saját hagyományos piacaikon vezették le, hanem gyakorlatilag „bármilyen áron” értékesítették a kelet-európai kereskedelmi partnerek felé. Sajnos a magyar kiskereskedelem gyakran volt partner ezekben a megoldásokban. Köszönhetően a szakmai szervezetek aktivitásának és egy-két határozott kormányzati megnyilatkozásnak, néhány irreális áron való termékakciózástól eltekintve (sertéshús, baromfi, sajt) komolyabb méretű, importból származó készletlikvidáció nem történt.

A pandémiás helyzet a kiskereskedelmi láncokat és az élelmiszer-feldolgozókat is a partnerkapcsolataik átgondolására készítette, aminek eredményeként reménykedhetünk abban, hogy a földrajzilag közelebb elhelyezkedő hazai beszállítók szerepe erősödik az élelmiszer-gazdasági termékpályákon.

A 2021-es év, vagyis a piaci alkalmazkodás időszaka

A 2021-es évet mindenki relatíve nagy optimizmussal várta, mivel az oltás lehetősége reális alapot adott azon várakozásoknak, hogy a 2020-as gazdasági visszaesés teljes körű kompenzációjával vissza fogunk térni a „normális” kerékvágásba a gazdaságban, és az élet más területein sem lesz ez másképp. 2021 végén egyértelműen kijelenthető, hogy ezek a remények az életben nem igazolódtak teljeskörűen vissza, viszont mind a piac, mind a társadalom elkezdett alkalmazkodni az új helyzethez. A koronavírus-járvány hatása elsősorban az ellátási láncok működésének akadkozásában, illetve időszakos kereslet-kínálati egyensúlytalansági helyzetek kialakulásában mutatkozott meg 2021-ben. Direkt módon a mezőgazdasági ágazatokat elsősorban az energiaárak, ennek megfelelően az inputanyag-árak növekedése érintette, de ez is csak részben írható a koronavírus-járvány számlájára. Minden egyéb áringadozás (gabonák, sertés stb.) elsősorban piaci oldalról magyarázható, és csak másodsorban lehet a koronavírus hatását keresni a folyamatok mögött. Az élelmiszer-ágazatokban 2021-ben már nem voltak jellemzők keresleti sokkok, mint a járvány kitörése alkalmával, sok esetben még túlkínálat is jellemezte a piacokat a HoReCa-szektor ingadozó teljesítményének köszönhetően. Így

2021 első felében egy relatíve alacsony árkörnyezet volt jellemző. 2021 második felében pedig jelentős áremelkedéseket tapasztaltunk, amelyek 8-10 százalékos szintre növelték az élelmiszer-inflációt az év utolsó hónapjaiban, de mindez csak nagyon közvetetten írható a koronavírus számlájára.

A magyar élelmiszeripar termelési volumenindexe 2021-ben érdekes éven belüli mozgásokat mutat. A KSH előzetes adatai szerint első félévben 5 százalék feletti termelési volumenindex jellemzi az ágazat tevékenységét, ami lényegesen alacsonyabb az ipar egészének közel 20 százalékos volumenindex-számánál. (Ez teljességgel érthető, hiszen az ipar egészére nézve a bázishatás jelentős, mivel 2020 első félévét a Covid okozta nagy visszaesés határozta meg. Az élelmiszeriparban ugyanakkor a 2020-as évet a stagnálás jellemezte.) Ugyanakkor a második félévben az ipar egészének működési dinamikája jelentősen csökkent, egyes hónapokban visszaesést mutat az előző évhez képest. Az élelmiszeriparban viszont az előzetes szám adatok szerint a második félévben érdemben erősödött a termelés, és a termelési volumenindex több hónap során meghaladta a +10 százalékos mértéket. Az élelmiszeripari termékek nemzetközi áruforgalmának alakulásából azt láthatjuk, hogy a pandémia kezdetén jellemző akadozás 2021-ben már nem volt érezhető. Az élelmiszeripar exportértékesítésének volumenindexe az első félévben 6 százalékkal nőtt, és az előzetes adatok azt mutatják, hogy a második félévet még nagyobb növekedés jellemezte.

A Bonafarm Csoport számára meghatározó élelmiszeripari ágazatok közül a tejipar teljesítménye 2021 első félévében stagnált, míg a húsiparé (beleértve a baromfihúsipart is) 10 százalék körüli mértékben növekedett. A második félévre vonatkozóan ugyan még nincsenek teljes körű adatok, de nagyon valószínű, hogy mindkét ágazat az első félévinél erősebb növekedést mutatott. A bővülésben egyaránt szerepe van a belföldi értékesítés és az export növekedésének.

A termelés fenntartásának nehézségei az élelmiszer-gazdaság ágazataiban

A szükséges munkaerő biztosításának problémái a járvány idején

A rendkívüli keresletváltozásokra való megfelelő reagálás mellett a termelési tevékenység fenntartása jelentett kihívást az ágazat szereplői számára. Könnyen belátható, hogy a mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban nem reális lehetőség a tevékenység tartós és teljes leállítása, mint ahogy az otthoni munkavégzés (a járványidőszakban közismertté vált „homeoffice-olás”) széles körben való alkalmazása sem. A lakosság élelmiszerral való ellátása megköveteli, hogy a termelés a földeken és az állattenyésztő telepeken éppúgy folytatódjék, mint a malmokban, pékségekben, hús- és tejüzemekben.

A termelés fenntartása két szempontból okozott kiemelt feladatot az ágazat szereplőinek. Egyrészt a munkavállalók egészségének megőrzése, vagyis az ő kiemelt védelmük érdekében kellett külön lépéseket tenni, másrészt az egyes importból származó alapanyagok időben történő, biztos raktárra való érkezése okozott gyakran problémát.

A mezőgazdaságban is, de különösen az élelmiszeriparban az élelmiszer-biztonsági és higiéniai körülmények rendkívül magas szinten való fenntartása alapkövetelmény. Normál időszakban ezek elsősorban a gyártott termékek biztonságosságát garantálják, de a járvány időszakában a munkavállalók egészségének védelme is sokkal nagyobb feladatot jelentett. Azon túl, hogy ennek minden cég menedzsmentjének számára kiemelt feladatot kell jelentenie a napi gyakorlat során – hiszen a munkatársak védelme alapvető emberi kötelezettség –, a Covid-19 más racionális szempontokat is előtérbe hozott.

A modern élelmiszer-gazdaságban – csakúgy, mint a gazdaság más területein – az elmúlt évtizedek során a folyamatos hatékonyságjavítás eredményeként a szinte a végletekig specializált munkaelemek elvégzésére kiképzett kollégákat alkalmazunk. Egyre inkább jellemző tehát, hogy mind kevésbé generalisták és egyre inkább specialisták dolgoznak a termelési vonalakon, és egy-egy funkciót néha csak 4-5 ember képes betölteni. Ha a járvány felüti a fejét az üzemben belül, úgy bármikor kieshetnek a kulcspozícióban dolgozó kollégák akár hosszabb időre is, és hiányuk miatt gépsorok vagy akár egész üzemrészek működése kerülhet veszélybe. Mivel az élelmiszeripari üzemek jelentős része a tevékenység jellege okán olyan körülmények között működik, ami kedvez a vírus terjedésének (hűvös, nedves környezet, egymáshoz közel dolgozó kollégák), így az alapvető cél mindenhol az, hogy a vírus ne kerülhessen be a gyártási területre. Ennek érdekében szigorú megelőző lépéseket tettek a vállalkozások, és ez különösen a járvány első időszakában okozott jelentős nehézségeket. A hirtelen megnőtt kereslet miatt nem volt elérhető a piacon a megfelelő mennyiségű védőmaszk, és ideiglenesen nehézkesé vált a fertőtlenítő- és tisztítószerek beszerzése. Az üzemek bejáratainál sok helyen kialakították a belépők testhőmérsékletének ellenőrzési lehetőségét, megnövelték a fertőtlenítőpontok számát, és úgy szervezték át a termelést, hogy a munkavállalók a lehető legkevesebb időt töltsék el egymás közelségében.

A védekezés mindenhol jelentős többletköltséggel járt, és az ágazat szereplői viszonylag hamar jelezték a kormányzat felé, hogy igényt tartanának a megnövekvő költségek részleges állami kompenzációjára.

A termelés fenntartása néhány mezőgazdasági ágazatban a szükséges idénymunkaerő hiánya miatt nézett szembe nehézségekkel. A zöldségtermesztés hagyományosan sok külföldi idénymunkást foglalkoztat, és az utazási korlátozások hetekre lehetetlenné tették az elsősorban Ukrajnából és Romániából származó munkavállalók beutazását. Ez az üvegházi és a szántóföldi zöldségtermesztő vállalkozásokat éppúgy érintette, mint a gombatermesztőket. Kiemelt nehézséget jelentett a megfelelő mennyiségű munkaerő biztosítása a spárgatermesztőknek, ahol a szedési szezon még a legkeményebb utazási korlátozások időszakára esett.

Meg kell említeni azokat a speciális helyzeteket is, amikor egy gép munkába állításához, annak összeszereléséhez vagy javításához szükséges külföldi szakemberek beutazása vált lehetetlenné. Több fejlesztési beruházás csúszott emiatt heteket, hónapokat, komoly gazdasági károkat okozva a fejlesztést végrehajtó cégeknek.

2021-re már a megfelelő munkaerő biztosítása terén is jellemző volt az alkalmazkodás a vírushelyzethez. Az iparágban működő vállalatok többsége olyan protokollt alakított ki,

amely korlátozta a vírus dolgozók körében való megjelenését, illetve terjedését. Ennek eredményeként Magyarországon mindössze néhány kisebb élelmiszeripari üzemben voltak időszakos leállások az elmúlt két évben a pandémia okán kialakult munkaerő-problémák miatt. A munkaerőhiánynak viszont egyéb vetületei megmutatkoztak az év során. Különösen a HoReCa-szektorban voltak nehézségek, ahol a 2020-as leállásokat követően nehezen lehetett feltölteni megfelelő munkaerővel a vállalkozásokat. Nagy valószínűséggel a koronavírus számlájára írható az a trend is, hogy az addig különös probléma nélkül működő munkaközvetítő vállalatoktól már nehezebben lehetett létszámot feltölteni egy-egy szezonális termeléskiugrás vagy más okból kialakult létszámproblémák esetén. A dolgozók körében jelentősen csökkent az utazási hajlandóság belföldön is, de a külföldi munkaerő esetében ez még inkább érezhetővé vált. Ennek ellenére 2021 végére már ismét a rugalmasság jellemezte munkaerő szempontjából a vállalatok működését, ez is azt igazolja, hogy az iparág többé-kevésbé alkalmazkodott a járványhelyzet okozta nehézségekhez.

2021 közepére a nemzetközi üzleti kapcsolatok személyes fenntartása már közelítette a normál gyakorlatot. Gyakran szigorú eljárásrend mellett (utazás utáni tesztelés vagy néhány napos karantén tartása), de ismét elindult a külföldi partnerekkel való személyes egyeztetés, illetve újra szabadabban közlekedtek a különböző technológiai elemek beszerelését vagy karbantartását végző szakemberek.

A termeléshez szükséges anyagok és eszközök biztosításának gondjai a járvány idején

A mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban, más termelőágazatokhoz hasonlóan, sok termelési alap-, segéd- és csomagolóanyag messziről érkezik, és a „just in time” filozófia értelmében szinte az utolsó pillanatban kerül be az üzembe. Ráadásul a hatékonyságorientált beszállítói láncoknak az is jellegzetességévé vált, hogy egyes összetevőket csak egy beszállítótól, értelemszerűen a legversenyképesebbtől vásárolják a cégek. A világjárvány ezt a termelési gyakorlatot két szempontból is veszélyeztette. Egyrészt sok termelési összetevőt olyan országban állítanak elő, ahol a járvány eredményeként bizonyos földrajzi területeken és egyes ágazatokban ideiglenesen szinte teljesen leállt a termelés. Így például az állati takarmányok kiemelt fontosságú összetevői, a vitaminok, valamint a premixek között is jó néhány olyan van, amely szinte kizárólag Kínából származik, és így a járvány időszakában súlyos fennakadások voltak a szállításokban.

Más esetekben pedig a termelési vagy csomagolóanyag legyártása ugyan teljesült, de a nemzetközi szállítások fennakadásai miatt az nem érkezhett meg időben. Nagy sajtóvisszhangot keltett a tejesdobozok kupakjának esete, amikor is a gyártást az nehezítette, hogy az Olaszországból a műanyag kupakot szállító kamion napokon keresztül nem tudott átjutni az országhatáron.

Hasonló problémák merültek fel egyes műtrágyák és növényvédő szerek esetében is, de tudunk olyan mezőgazdasági gépvásárlás csúszásáról is, amely a nemzetközi nehézségek miatt következett be.

2021-re a „just in time” filozófia szerinti segéd- és csomagolóanyag-beszerzést az agrár- és élelmiszeriparban működő vállalatok már fenntartásokkal alkalmazták. Jellemző volt az év folyamán, hogy a stratégiai jelentőségű anyagokból az előző időszakhoz képest jelentősebb készleteket halmoztak fel, hogy elkerülhető legyen egy-egy ellátási lánc működési zavarából adódó akadály, vagyis fenntartható legyen a vállalatok működésbiztonsága.

Viszont mivel közel minden segéd- és csomagolóanyag, amelyet az ágazatok használnak, valamilyen commodity piachoz van kötve, így az év második felében e piacokon jellemző áremelkedés kiemelt nehézségeket hozott ezen a területen. Amellett, hogy egyes energiahordozók árai akár 300-400 százalékkal is növekedtek az év végére, a segéd- és csomagolóanyagok esetén is 50-100 százalékos áremelkedéseket tapasztalhattunk. Mivel ezen termékek (vagy a termékek alapanyagainak gyártása) méretgazdaságossági szempontok miatt globálisan is koncentrált, így egy-egy akár rövid ideig tartó leállás is azonnal felborította a piac egyensúlyát. Emiatt az olyan alapanyagoknak, mint a műanyag, a papír, az acél stb. jelentősen megnövekedett az ára. Így az agrár- és élelmiszer-ágazatokban működő vállalatoknak 2021 végére az energia és a mezőgazdasági alapanyagok áremelkedése mellett a globális koronavírus-járvány okozta azon hatásokkal is meg kellett küzdeniük, amelyek az egyéb gyártási anyagok ellátási láncában keletkezett időszakos zavarokból fakadtak. Mindezen hatásoknak meghatározó szerepe volt a szokatlan mértékű élelmiszer-infláció kialakulásában.

Összegzés

Az elmúlt 2 évben a koronavírus-járvány a mezőgazdaság és az élelmiszeripar területén is olyan új kihívások elé állította az ágazat szereplőit, amelyek erőteljesen tesztelték az ágazat válságállóságát. Azt megállapíthatjuk ugyanakkor, hogy a 2020-ban a járvány megjelenésekor itt-ott jellemző tanácstalanság nem tartott sokáig, és az ágazat szereplői gyorsan és hatékonyan alkalmazkodtak a körülményekhez. Ehhez érdemben járult hozzá az, hogy az állami szerepvállalás a járványvédelemben, a gyakorlati nehézségek elhárításában, valamint a gazdaság életben tartásában megfelelően bizonyult. Ennek is eredménye az, hogy az ágazat működésének fenntarthatósága nem került veszélybe. 2021-ben már az ágazat szereplői is sokkal felkészültebben álltak a pandémia újabb hullámai elé, és sikerrel oldották meg a vírus terjedéséből fakadó feladatokat.

Felhasznált irodalom

A fejezet a KSH, a Világbank és a Bonafarm Zrt. vállalati anyagai alapján készült.